

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਘੱਟ ਰਹੇ ਰਕਬੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਵਰਿਆਮ ਸੰਪੂਰਨ ਕਥਾ ਜਗਤ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਣ-ਮਰਿਆਦਾ "ਚਾਰ ਸਿਆੜਾ" ਦੇ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਜੱਟ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲੋਂ ਭਾਵੁਕ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗ ਸਕੀ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਛੋਟਾ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਜੱਟ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਮੀਨਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਤਲੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ : ਉਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮਾਸਟਰ ਰਾਜਪਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਸਾਉਣੀ-ਹਾੜੀ ਬੀਜੀ। ਖਾਦ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਖਰਚ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਣਾ ਸੀ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਖੇਤੀ ਚੋਂ ਤੇਜ਼ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਕੱਟਣਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਕਣਕ ਉਸ ਮਾਸਟਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖਾਧੀ ਸੀ ਤੇ ਸੌਂ ਕੁ ਰੁਪਈਆ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਫੜਿਆ ਸੀ।

ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਬਰਾੜ

ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਘੱਟ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਦਾ ਉਸਰਨਾ, ਜਨ-ਸੰਖਿਆ ਦਾ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨਗਰਾਂ ਦਾ ਬਣਨਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 1993 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਘੱਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਦਾ ਉਸਰਨਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨਗਰਾਂ ਦਾ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਸਾਨੀ ਕੋਲ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਘੱਟ ਗਈ। ਖੇਤੀ ਲਾਹੇ ਵੰਦਾ ਪੰਦਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਨ ਉਚਾਟ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਕਰਜ਼ੇ ਤੋਂ ਨਜ਼ਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਭੂ-ਮਾਫੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇ ਚਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧਾਂ ਸਾਹਿਤ ਉਪਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਪੂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਟੁੱਟ ਰਹੀ ਛੋਟੀ ਕਿਸਾਨੀ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ੋਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਆਧਾਰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨੀ ਦੀ ਮੰਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਕਾਰਨ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿਕਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖ੍ਰੀਦ ਕੇ ਭੂ-ਮਾਫੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲਾ ਰਕਬਾ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਵਰਿਆਮ ਸੰਪੂ ਨੇ ਘੱਟ ਰਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵਰਿਆਮ ਸੰਪੂ ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਸਿਰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਤਿੱਖਾ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੇਂਡੂਜੀਵਨ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰ "ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ" ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ :

ਬਚਨੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, "ਵੇਖੋ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਤੰਗ ਆ ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਵੀ ਅਕਸਰ ਕਰਨੇ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਖਿਆ ਸੀ.... ਤਾੜ੍ਹਾ ਹੱਥ ਖੁੱਲ੍ਹੋ....ਕੋਈ ਨੀ.... ਵੇਖੋ ਨਾ....ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਆਹਦੇ ਅਸੀਂ ਖਾਣ ਲਈ ਦਾਣੇ ਈ ਖੜਦੇ ਆਂ।...."

ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਇਹ ਮੁਖਤ "ਚ ਵਾਹੀ ਜਾਂਦੈ....ਵੇਖੋ ਨਾ ਸਾਰੇ ਤੇਰੀ ਭਾਈਏ ਅਰਗੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਜਾਣ.... ਸਾਰੇ ਮੁਲਖ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪਰ ਉਹਨੇ ਕਦੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਨੀ ਆਖੀਆ....."⁽¹⁾

ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਪੂ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਤਰ ਤੇਜੂ, ਘੱਦੂ, ਕੇਵਲ, ਜੋਗਿੰਦਰ, ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਸਾਵੇਂਪਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਇਹ ਪਾਤਰ ਅਜਿਹੀ ਖੰਡਿਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੁਣ ਖਿੜਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਘਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਜ਼ਮੀਨ ਗਹਿਣੇ ਨਾ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਸਮਝ ਕੇ ਪੀ ਗਿਆ।

"ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪੈਲੀ ਜਿਹੜੀ ਰਹਿ ਗਈ ਫਿਰ?"

ਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ), ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮਨ, ਕਾਲਾ ਟਿੱਬਾ (ਅਬੋਹਰ)

**ਉਸ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਖਿਲਾਅ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਹੋਵੇ।
ਪਰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਇਆ।**

"ਉਧਰੋਂ ਖਾਦ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਆ.... ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਖਾਦ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਜੇ....ਫਸਲ ਤਾਂ ਕਦੀ ਖਾਣ ਜੋਗੀ ਆਈ ਨਹੀਂ...." ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ।

"ਖਾਦ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨਕਦ ਵੇਚ ਕੇ ਪੈਸੇ ਵੱਟ ਕੇ ਵਰਤ ਲੇ ਸਨ.... ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਕਿੱਥੇ ਪਈ ਸੀ...." ਮਹਿੰਦਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬੋਲਿਆ। ਉਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਸੀ ਜਾਂ ਕੁੜੱਤਣ।⁽²⁾

ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਵਿਗੜਦੀ ਸਮਾਜਕ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਥਿਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਧਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਧਣ ਨਾਲ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ:

ਤੇ ਲੜਾਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂਕਰੇ, ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਕਿਵੇਂ ਆਖਾ? ਸਰਕਾਰਾਂ ਖੁਦ ਵੀ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀਆਂ। ਕਾਨੂੰਨ ਬਣੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਲੜਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਲੜਨਾ ਮਾਰਨਾ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਲੜਦਾ ਹੈ, ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋੜਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੜਨ ਵਾਲਾ, ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਾਹੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਣ ਵਾਲਿਆ ਲਈ ਕੋਈ ਜਿਹਲ ਨਹੀਂ ਬਣੀ।⁽³⁾

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਮਾਣ-ਮਰਿਆਦਾ "ਚਾਰ ਸਿਆੜਾ" ਦੇ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਜੱਟ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲੋਂ ਭਾਵੁਕ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗ ਸਕੀ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਛੋਟਾ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਹੋਦ ਜੱਟ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਮੀਨਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਤਲੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ:

ਉਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮਾਸਟਰ ਰਾਜਪਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਸਾਉਣੀ-ਹਾੜੀ ਬੀਜੀ। ਖਾਦ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਖਰਚ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਣਾ ਸੀ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਖੇਤੀ ਚੋਂ ਤੇਜ਼ੂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਕੱਟਣਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਕਣਕ ਉਸ ਮਾਸਟਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖਾਧੀ ਸੀ ਤੇ ਸੌਂ ਕੁ ਰੁਪਈਆ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਫੜਿਆ ਸੀ।⁽⁴⁾

ਵਰਿਆਮ ਸੰਪੂਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਸ਼ੁਰੂਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਨੇਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਨੇਤਕ ਪਹਿਲੂਸਮਾਜਿਕ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ :

- (1) ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਪੂ, ਤਿਲਫੁੱਲ, ਪੰਨਾ 134.
- (2) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 264.
- (3) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 306.
- (4) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 372.

UGC -

APPROVED - JOURNAL

UGC Journal Details	
Name of the Journal :	Research Link
ISSN Number :	09731628
e-ISSN Number :	
Source :	UNIV
Subject :	Accounting,Anthropology,Business and International Management,Economics, Econometrics and Finance(all),Education,Environmental Science(all),Finance,Geography, Planning and Development,Law,Political Science a,Social Sciences(all)
Publisher :	Research Link
Country of Publication :	India
Broad Subject Category :	Arts & Humanities,Multidisciplinary,Social Science
Print	

ਸ਼ੀਘ-ਪਤਰ ਖੋਜਨੇ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿਯਮ

- (1) ਸ਼ੀਘ-ਪਤਰ 1500-1700 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦ।
- (2) ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਮਰਾਠੀ ਮਾਧਿਯਮ ਦੇ ਸ਼ੀਘਪਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੁਤੀਦੇਵ 10 (Kruti Dev 010) ਮੈਂ ਟਾਈਪ ਕਰਵਾਕਰ 'ਪੇਜਮੇਕਰ 6.5' ਮੈਂ ਖੋਜੇਂ।
- (3) ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਧਿਯਮ ਦੇ ਸ਼ੀਘਪਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਨਮੋਲ ਲਿਪਿ (AnmolLipi) ਯਾ ਅਮ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ (Amritboli) ਯਾ ਜੌਯ (Joy) ਮੈਂ ਟਾਈਪ ਕਰਵਾਕਰ 'ਪੇਜਮੇਕਰ 6.5' ਮੈਂ ਖੋਜੇਂ।
- (4) ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਮਾਧਿਯਮ ਦੇ ਸ਼ੀਘਪਤਰ ਟਾਈਮਸ ਨਿਊ ਰੋਮਨ (Times New Roman), ਏਰਿਯਲ ਫੌਂਟ (Arial) ਮੈਂ ਟਾਈਪ ਕਰਵਾਕਰ 'ਪੇਜਮੇਕਰ 6.5' ਯਾ 'ਮਾਇਕ੍ਰੋਸਾਫਟ ਵਰਡ' ਮੈਂ ਖੋਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- (4) ਸ਼ੀਘਪਤਰ ਦੀ ਵਿਧਿ - (1) ਸ਼ੀਠਕ (2) ਏਬਸਟ੍ਰੈਕਟ (3) ਕੀ-ਵਰਡ (5) ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ/ਪ੍ਰਵੇਸ਼ (5) ਤਦ੍ਰੇਸ਼ (6) ਸ਼ੀਘ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (7) ਸ਼ੀਘ ਪ੍ਰਵਿਧਿ ਅਤੇ ਖੇਤਰ (8) ਸਾਂਖਿਯਕੀਯ ਤਕਨੀਕ (9) ਵਿਵੇਚਨ ਯਾ ਵਿਲੇਖਣ (10) ਸੁਝਾਵ (11) ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਅਤੇ (12) ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ ਸੂਚੀ।
- (6) ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ ਸੂਚੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ -

For Books :

(1) Name of Writer, "Name of Book", Publication, Place of Publication, Year of Publication, Page Number/numbers.

For Journals :

(2) Name of Writer, "Title of Article", Name of Journal, Volume, Issue, Page Numbers.

Web references :

<http://utc.iath.virginia.edu/interpret/exhibits/hill/hill.html>

(7) ਗੁਜਰਾਤੀ ਮਾਧਿਯਮ ਦੇ ਸ਼ੀਘਪਤਰ **ਹਰੇਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (Harekrishna)**, **ਟੇਰਾਫੌਂਟ ਵਰੁਣ (Terafont Varun)**, **ਟੇਰਾਫੌਂਟ ਆਕਾਸ਼ (Terafont Aaksah)** ਮੈਂ ਟਾਈਪ ਕਰਵਾਕਰ 'ਪੇਜਮੇਕਰ 6.5' ਮੈਂ ਖੋਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

(8) ਸ਼ੀਘਪਤਰ ਦੀ ਸਾਫਟਕੌਪੀ ਰਿਸਰਚ ਲਿੰਕ ਦੇ ਈ-ਮੇਲ ਆਈਡੀ researchlink@yahoo.co.in ਪਰ ਖੋਜਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਹਾਰਡਕੌਪੀ, ਸ਼ੀਘਪਤਰ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਹੋਣੇ ਦੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪਤਰ ਦੇ ਸਾਥ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰ 'ਰਿਸਰਚ ਲਿੰਕ' ਦੇ ਕਾਰਜਾਲਯ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਿਤ ਕਰੋਂ।

ਅਦਾਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ : ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ

ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਚਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਤੀ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਤ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਦਾ ਬੇਟਾ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਝੋਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦਾਹੜੀ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਜ਼ਕ ਕਲਾ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾ ਲਈ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਦਾਅ ਤੇ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਸੁਖਰਾਜ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਕ ਸਫਲ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਰੰਗਕਰਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। "ਬਹੁਰੂਪੀਆ" ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੁਆਂਗ ਧਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲਗਨ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕੇ ਉਹ ਸਤੀ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਲਦੀ ਚਿਖਾ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਖਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬਹੁਰੂਪੀਆ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਟ ਤੇ ਨਟੀ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਟੀ ਨਟ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਘਰੇਲੂ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੋਂ ਤੰਗ ਵੀ ਹੈ। ਨਟੀ ਨਟ ਨੂੰ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਖਰੀਦਾ ਛੱਡ ਕੇ ਟੀ. ਵੀ. ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਨਟ ਥੀਏਟਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਨਟੀ ਨਟ ਨੂੰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਜੁਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ :

ਨਟੀ : ਜਦੋਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਥੀਏਟਰ ਵਾਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਟੀ.ਵੀ. ਸੀਰੀਅਲ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਕਰਨ ਡਰੋ ਨੇ ਤੇ ਫਿਰ ਤੂੰ ਤੇ ਇਕ ਅਦਨਾ ਜਿਹਾ ਨਟ ਹੀ ਏ ਨਾ? (1)

ਨਟੀ ਨਟ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਆਰਥਿਕਤਾ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਟੀ. ਵੀ. ਸੀਰੀਅਲ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਨਟ ਥੀਏਟਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਨੈਤਿਕ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੇ ਮੰਚੀ-ਕਲਾ ਤੇ ਤੱਤ ਰਲੇ ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਟ ਤੇ ਨਟੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਥੀਏਟਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਤੁਰਸ਼ੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਇਕ

ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਸਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕਾਲਾ ਧਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਆਦਿ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਕਰੂਰਤਾ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨੰਗਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਧਿਰ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਦਾ ਹਰੇਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਤੀ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਧਿਰਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਕੁਠਪੁਤਨੀ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤ ਦੁਆਰਾ ਹੱਥਲੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧੂਆਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਸਿਆ ਹੈ:

ਅਪਰ-ਅਪਾਰ, ਸੱਚੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਦੇਖੋ, ਮੱਥੇ ਟੇਕੋ, ਪਰ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੋ। ਇਹ ਭੋਲਾ ਸੰਸਾਰ-ਸੱਚੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ..... (2)

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਡੇਰਾਵਾਦ, ਪਾਖੰਡੀ ਬਾਬੇ , ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਟੀ. ਵੀ. ਚੈਨਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੱਰਥਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਕਲੰਕ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਸਾਧੂਦਾ ਸੁਆਂਗ ਧਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਮੀ ਸੇਠ ਦੇ ਘਰ ਚੌਮਾਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਥਾ-ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਨਿੱਜੀ ਸੰਤਾਪ ਤੇ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੇ ਭਰਮ ਜਾਲ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਨੂੰ ਅਸਚਰਜ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਤਰ ਦੁਆਰਾ ਮਹਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਕ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਇਕ (ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ) ਮਹਾਰਾਜ, ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ

ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ), ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮਨ ਕਾਲਾ ਟਿੱਬਾ (ਅਬੋਹਰ)

ਈਸ਼ਵਰ ਦਿਆਲੂਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਦਿਆਲੂਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ? (3)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੁਸ਼ਨ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਆਲੂਹੈ? ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਭੇਦਭਾਵ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਮਹਾਤਮਾ ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਪੁਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਉਪਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁਨਰ-ਜਨਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਕਰਮ ਫਿਲਾਸਫੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਪੁਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਚੰਗੇ/ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਅੱਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਤਰਕ ਆਧਾਰਿਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਔਰਤਾਂ, ਮਰਦ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਸੇਠ ਤੇ ਸੇਠਾਨੀ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਕਾਲਾ ਧਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੇਠ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਧਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ:

ਸੇਠ : ਘਰ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਅਸੀਂ ਕੁਟਲ-ਕਾਮੀ, ਇਸ ਮਾਇਆ ਲਈ ਖੋਰੇ ਕਦੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟੇ ਜਾਈਏ, ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀਲ ਲਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ ਤੇ ਇਹ ਮਾਇਆ ਜਾਣੋ। ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਮਾਇਆ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਪੁੰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮ 'ਚ ਲਾ ਕੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਸਾਰਥਿਕ ਕਰੋ ਪੁਛੁਜੀ। (4)

ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਪ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਸੇਠ ਦੇ ਕਾਲੇ ਧਨ ਨੂੰ ਜਗ ਜਾਹਿਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਭੇਸ ਉਤਾਰ ਕੇ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੇਠ ਤੇ ਸੇਠਾਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਪਛਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੇਠ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਨੂੰ ਲਾਹਣਤਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਟਕਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮੰਗਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਲਈ ਪੈਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕਲਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੱਧ ਹੈ। ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਲਈ ਕਲਾ ਹੀ ਧਰਮ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜਕ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਬਜ਼ਾਰ ਦੀ ਵਸਤੁਵਾਂਗ ਵਿਕ ਰਹੇ ਹਨ:

ਸ਼ੰਕਰ : ਮੰਗਣਾ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਏ ਅੰਨਦਾਤਾ ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੇ ਇੱਛਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਹੀਂ। ਹਜ਼ੂਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਮੁੱਖ ਧਰਮ ਹੈ। ਜੇ ਮੇਰੀ ਕਲਾ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਉਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਹੋਵੇ ਗੀ। ਪਰ ਇਸ ਪਾਪੀ ਪੇਟ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਅੰਨਦਾਤਾ ! ਤੁਸੀਂ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਦਿਓ ਤਾਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ, ਨਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ। (5)

ਸ਼ੰਕਰ ਲਈ ਸੁਆਂਗ ਕਰਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਸਥਾਪਤ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਪਿਰ ਨਿੱਜੀ ਧਰਮ, ਅਰਥ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਵੈ ਸਰੋਕਾਰ ਲਈ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸੱਤਾ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਪਿਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਔਰਤ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਡੈਣ ਚੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਹੈ। ਡੈਣ ਸੱਤਾ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਪਿਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਤਾ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਪਿਰ ਦਾ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਹਨ :

ਰਾਜਾ : ਅਤਿਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਤਿਕਾ ਸਿੰਘ : ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਡੈਣਾਂ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੱਸਦੀਆਂ ਨੇ।

ਰਾਜਾ : ਅਸੀਂ ਇਸ ਡੈਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਂ।

ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰੀ : ਅਸੀਂ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਂ।

ਰਾਜਾ : ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹਾਂ।

ਰਾਜਾ : ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ : ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। (6)

ਡੈਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ੱਠਣ ਲਈ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜੇ ਦਰਮਿਆਨ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਚੱਲਦੀ ਹੈ। ਡੈਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਈ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨਚਦੀਆਂ ਹਨ, ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਦੌਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਨਾਚ ਖਤਮ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਇਕ ਲੜਕੀ ਆ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਚ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਨੂੰ ਡੈਣ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਰਾਜੇ ਸਮੇਤ ਸਮੁੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡੈਣ ਦੇ ਸੁਆਂਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਣਹੋਣੀ ਵਾਪਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਡੈਣ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਧਰ ਮੂੰਹ ਆਇਆ ਦੌੜਣ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਾਲਾ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਡੈਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਕਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਕੋਤਵਾਲ : ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਸਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਪਰਲੋਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਨੇ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਏ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਈ ਹਮੇਸਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਾ ਉਤਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਉਠ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਣਗੇ, ਦਹਾੜਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਦਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਗੇ। ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਦਾਸੀ ਮਿਲ ਗਈ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਨਗੇ। (7)

ਡੈਣ ਦੇ ਭੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਾਲੇ ਨਾਲ ਸਤੀ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਰਚਾਵੇਗਾ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਨੂੰ ਸਤੀ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਕਲਾ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ :

ਹਜ਼ੂਰ ! ਡਰ ਤਾਂ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਲਾ, ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਡਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ? ਇਸ ਸੁਆਂਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਰਫ ਇਸ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣਾ ਮੇਰੀ ਇਹ ਵਸੀਅਤ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਕੇ ਰਿਜ਼ਕ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਿਆ ਕਰੇ। (8)

ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਚਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਤੀ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੜ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰ ਭੰਡ ਦਾ ਬੇਟਾ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਝੋਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦਾਹੜੀ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਜ਼ਕ ਕਲਾ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾ ਲਈ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਦਾਅ ਤੇ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ :

(1) ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਨਟਰੰਗ, ਪੰਨਾ 74. (2) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 75. (3) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 75. (4) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 79. (5) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 81. (6) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 82. (7) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 89. (8) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 92.

ਔਰਤ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ : ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦਾ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਇਰੀ

ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜ ਹੋਵੇ, ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇ, ਗਰੀਬੀ ਹੋਵੇ, ਮਰਦ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਹਰੇਕ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਮਰਦ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇਹ-ਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਰਦ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ ਉਹ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਆਇਸ਼ਾ ਪੀਰੋ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਮਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ, ਅਸਤਿਤਵ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਔਰਤ ਨੂੰ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਿਵੇ ਕਲੀ ਭਾਂਤ ਦੀ ਚਰਚਾ ਯੋਗ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਚਨਾਤਮਕ ਬਣਤਰ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਣਾ ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਦਸ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਉਗਮਦੇ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ/ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਜੋਕੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਣਗੌਲੇ ਤੇ ਅਣਛੋਹੇ ਪਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਨੁਕਾਬ ਕੁਸ਼ਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਉਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਮਾਜਿਕ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਔਰਤ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਔਰਤ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਾਇਰਾ ਪੀਰੋ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਦੇ ਖਣ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਪੀਰੋ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਰਦ ਨੂੰ ਔਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਖਿਲਾਫ

ਕਈ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਰੋਕਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤ ਦਾ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨਾ ਕੁਫਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਇਸ਼ਾ (ਪੀਰੋ) ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਔਰਤ ਦਾ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨਾ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਔਰਤ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਰਦ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਰਦ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਉਮੈਂ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਲਈ ਖਤਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਔਰਤ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਓ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤਨ ਤੇ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇਹ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ :

ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਔਰਤ ਮੂਹੋਂ

ਮਰਦ ਹੋਇਆ ਹੈਰਾਨ

ਔਰਤ ਇਲਮ ਦਾ ਕੀ ਹੈ ਰਿਸ਼ਤਾ

ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ (1)

ਮਰਦ ਦੀ ਮਾਨਕਿਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇੱਕ ਔਰਤ ਵੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੇ ਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰੇ। ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵੀ ਉਸਦੇ ਤਨ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਮਾਅਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੀ ਹੈ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਔਰਤ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰਫ ਮਰਦ ਲਈ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਗੁਲਾਮ ਹੈ। ਗੁਲਾਮ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ :

ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ : "ਨਹੀਂ ਆਇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰ। ਜਿੰਨਾਂ ਦੀ ਰੀਸ ਤੂੰ ਕਰ ਰਹੀ ਏ ਉਹ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨੇ। ਇਹ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕੁੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਈਂ।"(2)

ਮਰਦ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਮੁਤਾਬਕ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇਨ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ (ਪੀ.ਜੀ.), ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮਨ, ਕਾਲਾ ਟਿੱਬਾ, ਅਬੋਹਰ

ਭੋਗਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਰਜਾ ਦੀ ਆਪ ਮਾਲਕ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਰਦ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਖੋਹ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਦਾਸੀ ਬਣਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੋਗਣ ਲਈ ਘਰੋਂ ਭਜਾ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੈ ਦੇ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਵੀ ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਤਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨਾ ਉਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ : "ਫਿਰ ਸ਼ਾਇਰੀ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਏ..... ਇਹ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰ। ਅੱਗੇ ਹੀ ਲੋਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਸ਼ਾਇਰ ਮਰਦ ਦਾ ਕੰਮ ਏ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਜਾਨ ਦੇ ਸਕਦਾ ਆਂ ਆਇਸ਼ਾ ਪਰ ਤੇਰੀ ਇਹ ਸ਼ਾਇਰੀ..... ਇਹ..... ਇਹ ਮੈਥੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ।"⁽³⁾

ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਰਦ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵੇਚਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਇਸ਼ਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਲੰਧਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਗੋਹੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੱਧਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦੁਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਫੱਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਚੌਖਟਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਤੰਗ ਵਲਗਣਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮਰਦ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਨਜ਼ਰੀਆ ਇਹ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਔਰਤ ਸਿਰਫ ਨੱਚ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਗਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਰਦ ਦਾ ਦਿਲ ਬਿਹਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਗਾਇਕ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਇਹ ਗੀਤ ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

**"ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ,
ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰੇ ਕਿਉਂ ਤੀਵੀਂ?
ਨੱਚੇ, ਗਾਏ, ਦਿਲ ਬਹਿਲਾਏ,
ਤੀਵੀਂ ਤਾਂ ਹੈ ਨੀਵੀਂ।
ਬੋਲੇ ਮਰਦ ਤਾਂ ਜੱਗ ਹੈ ਸੁਣਦਾ
ਪਰ ਕਿਉਂ ਬੋਲੇ... ਤੀਵੀਂ?"** ⁽⁴⁾

ਆਇਸ਼ਾ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮਰਦ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਮਰਦ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਸਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਵਰਗੇ ਅਮੀਰ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇੱਕ ਫਕੀਰ ਨਾਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਤ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦੇ ਡੇ ਰੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਸ਼ੁਰੂਤੋਂ ਹੀ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਰਦ ਦੀ ਹਸਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਦਬਾਉਣ ਵਾਲੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਦਬਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਦੇ ਵੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਆਇਸ਼ਾ ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ ਨਾਲ ਘਰੋਂ ਭੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਇਸ਼ਾ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਸ਼ਰੀਫਾ : "ਆਇਸ਼ਾ ਦੇ ਅੱਬਾ, ਸਾਰਾ ਇਹ ਪੁਆੜਾ ਤੇਰਾ ਈ ਪਾਇਆ ਹੋਇਐ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਕਿ ਨਾ ਭੇਜੇ ਨਿਆਣੀ ਨੂੰ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ... ਪਰ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਸੁਣਦਾ ਐ ਮਤਰੇਈ ਜੁ ਹੋਈ ਅਖੇ ਤਾਲੀਮ ਦਿਵਾਉਣੀ ਲੈ..... ਹੁਣ ਵੇਖ ਲਉ... ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਅਸਰ।"⁽⁵⁾

ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ ਤਾਲੀਮ ਪ੍ਰਤੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ

ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਆਪੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲਤਾ ਜਾਗੀਰੂਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧੋਚ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਤਾਲੀਮ ਔਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਈ ਅਸਿਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਵੀ ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ:

**"ਮਰਦ ਹੀ ਹਾਕਮ, ਮਰਦ ਹੀ ਮਾਲਿਕ,
ਨਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਛਾਵਾਂ।
ਮਰਦ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਨਾਰੀ ਹੋਵੇ,
ਮੁੜ-ਮੁੜ ਮੈਂ ਸਮਝਾਵਾਂ।
ਜਾਤ ਮਰਦ ਦੀ ਉੱਚੀ ਅੜੀਏ
ਤੀਵੀਂ ਜਾਤ ਖੜਾਵਾਂ।"** ⁽⁶⁾

ਮਰਦ ਲਈ ਔਰਤ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਖੜਾਵ ਹੈ ਪਰ ਔਰਤ ਦਾ ਜਜਬਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਤਕ ਮਰਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮਰਦ ਆਪਣੀ ਹੈਂਕੜ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਸਦਕਾ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜਜਬੇ ਵਿੱਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ ਉਸ ਨਾਲ ਬੇਵਫਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਸੌਂਤੀਆਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸੁਪਨੇ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਵੇ।

ਆਇਸ਼ਾ : "ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ ਏ ਹਜੂਰ... ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਏ..... ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ ਨਾਲ ਨਈਂ ਇੱਕ ਸੁਪਨੇ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।"

ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ : "ਸੁਪਨੇ ਨਾਲ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ?"

ਆਇਸ਼ਾ : "ਉਹ ਸੁਪਨਾ ਹਜੂਰ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਵੇ।"⁽⁷⁾

ਆਇਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਪਨੇ ਜਾਗਦੇ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸੁਪਨੇ ਚੂਰ-ਚੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੁਪਨੇ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨਾ ਉਸਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੱਚ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਨੋ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਪੁਰਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਉਲੀਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਰੰਗਦੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਦੀ ਆਜਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਨਾ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਰਦ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਖਰੀਦੀ ਹੋਵੇ, ਵਿਆਹੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੱਢੀ ਹੋਵੇ ਮਰਦ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਵਰਤਦਾ। ਮਰਦ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵਸਤੂਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਦੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਔਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਇਸ਼ਾ ਇਸਦਾ ਹਰ ਕਦਮ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ:

"ਲੀਰੋ-ਲੀਰੋ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਅੰਬਰ
ਉਥੇ ਤੋਪੇ ਲਾਵਾਂ।
ਸੇਕਾਂ ਸੁਖਨ ਇਲਮ ਦੀ ਅੱਗ ਤੇ
ਚੁਲਾਂ ਨਵਾਂ ਧੁਖਾਵਾਂ।
ਓਸ ਅਗਨੀ ਤੇ ਉਸ ਧੂੰਏਂ ਦਾ
ਸੁਪਨਾਂ ਨਵਾਂ ਬਣਾਵਾਂ
ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਪਰਖਾਂ
ਨਾਰੀ ਫਿਰ ਕਹਿਲਾਵਾਂ।
ਨਾਰੀ....."(8)

ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਰਾਹ ਹੈ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ। ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਕੇ ਉਸਦੀ ਹਨੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਆਪ ਵੀ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਲੇਖਕ ਤੇ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਡੇਰਾ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਇਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ। ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਪੀਰੋ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗਾਇਕ ਮੰਡਲੀ :

ਉਹ ਪੀਰ ਉਹ ਪੀਰੋ ਲੋਕੋ
ਫਰਕ ਰਿਹਾ ਨਾ ਕਾਈਂ
ਵੱਖਰੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਤੇ ਜਾਤੀ ਵੱਖਰੀ
ਜਾਤ ਧਰਮ ਦੇ ਮੁਕੇ ਝੋੜੇ
ਸਾਂਝਾ ਭਇਆ ਬਸੇਰਾ
ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਲਾਬ ਤੇ ਪੀਰੋ ਸ਼ਾਇਰਾ
ਸ਼ਾਇਰੀ ਸੁਖਨ ਸਵੇਰਾ
ਸ਼ਾਇਰੀ.....
ਸ਼ਾਇਰੀ.....(9)

ਆਇਸ਼ਾ ਦੁੱਖਾਂ, ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਲੰਬਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਤਪ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਤਨ ਤੇ ਰੂਹ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਜਰੂਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਇਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਲਈ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਕੇ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਲਈ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜ ਹੋਵੇ, ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇ, ਗਰੀਬੀ ਹੋਵੇ, ਮਰਦ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਹਰੇਕ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਮਰਦ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇਹ-ਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਰਦ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ ਉਹ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਆਇਸ਼ਾ ਪੀਰੋ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਮਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ, ਅਸਤਿਤਵ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ

ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਔਰਤ ਨੂੰ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ :

- (1) ਸਵਰਾਜਬੀਰ, ਸ਼ਾਇਰੀ, ਪੰਨਾ 25.
- (2) ਉਹੀ ਲੇਖਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 31.
- (3) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 54.
- (4) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 54.
- (5) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 20.
- (6) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 55.
- (7) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 48.
- (8) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 55.
- (9) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 139.

UGC -

APPROVED - JOURNAL

UGC Journal Details	
Name of the Journal :	Research Link
ISSN Number :	09731628
e-ISSN Number :	
Source :	UNIV
Subject :	Accounting,Anthropology,Business and International Management,Economics, Econometrics and Finance(all),Education,Environmental Science(all),Finance,Geography, Planning and Development,Law,Political Science a,Social Sciences(all)
Publisher :	Research Link
Country of Publication :	India
Broad Subject Category :	Arts & Humanities;Multidisciplinary;Social Science
<input type="button" value="Print"/>	

www.ugc.ac.in/journalist/su...

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦਾ ਨਾਰੀ ਸੰਸਾਰ

ਸਵੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹਰ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਅਵੱਗਿਆ' ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਜ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆ/ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥੀ ਸਿਆਸੀ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਸਦੀ ਹੈ। 'ਅਵੱਗਿਆ' ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀਆਂ 'ਪੰਜਾਬ ਮਸਲਾ', 'ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਈ ਚੀਖ', 'ਨਜ਼ਮ ਉਦਾਸ' ਹੈ, ਵਰਗੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਨੇ ਵੇਰਵੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ- ਮੈਂ / ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀ / ਲਿਜ਼ਲਿਜ਼ੀ ਚੀਖ਼ਹਾਂ।

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਨਣਯੋਗ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੇ ਕਲਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤਕ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ ਸਫ਼ਰ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਾਰੀ ਦੇ ਅਕਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਵੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਾਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਹਿਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਯਤਨ ਹੈ।

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਸੁੰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਬਦਲਦੇ ਗਲੋਬਲ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੁੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦਾ ਖਹਿਤਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਚੱਲੇ। ਔਰਤ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਨਾਰੀ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਝਾਤ ਪਵਾਈ ਹੈ।

ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਕਨਫੂਸ਼ਨ' ਰਾਹੀਂ 'ਦੇਹਵਾਦੀ/ਉਪਭੋਗੀ' ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਸੀਹ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਾਰੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਹੈਲਨ ਸ਼ਿਖੂਅਤੇ ਜੁਲੀਆ ਕ੍ਰਿਸਤੀਵਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੈਕਸੂਐਲਿਟੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ-

ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਹਾਂ ਏਥੇ...ਰਹੇ ਬਰਾਬਰ ਤਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹੀ...।⁽¹⁾

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਵਧੀਆ ਕਵੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ, ਰਚਦਾ, ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਵਿਚਲੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਤ ਮਾਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਕਾਇਨਾਤ ਹੀ ਮਾਂ ਵਰਗਾ ਰੂਪ ਹੈ-

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ / ਸੂਰਜ ਮਾਂ

.....

ਸਭ ਕੁੱਝ / ਤੇਰੇ ਕਾਰਨ ਮਾਂ।⁽²⁾

ਸਾਡੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਚਾਰੀਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਭਾਰਤੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਆਚਾਰੀਆ ਵਿਸ਼ਨੂੰਗੁਪਤ ਚਾਣਕਯ ਦੋ ਚਾਣਕਯ ਸੂਤਰਾਣਿ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣਾ ਮਹਾਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਗੁਰੁਣਾਮ ਮਾਤਾ ਗਰੀਬਸੀ ॥ 362 ॥

ਅਰਥਾਤ ਮਾਂ ਸਭ ਗੁਰੁਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੂਜਾ ਥਾਂ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਉਸਦਾ ਰੁਤਬਾ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਹੱਕ ਦੇਣ ਦਾ ਹੋਕਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਆਇਆ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਗਰਦਾਨਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਨਾਰੀ, ਜੋ ਕਿ ਜਗ-ਜਨਨੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਰਕਾਰ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਵਾਰਥ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਨ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਵੀ ਵੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਟਾਂਟੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸ਼੍ਰੀ, ਗੰਗਾਨਗਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ)

ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ... ਤੇ ਮੈਂ ਆਇਆ ਬੱਸ' ਰਾਹੀਂ ਸਵੀ ਨੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ/ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪਿਸਦੀ ਹੋਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਰੁੱਝੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨਾਰੀ ਸਿਆਣੀ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬੁਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ, ਆਦਮੀ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਔਰਤ ਲਈ ਬੰਦ। ਅਜਿਹੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਔਰਤ, ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਮੰਨ ਕੇ, ਸਿਰ ਝੁਕਾਅ ਕੇ ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ-

**ਮਰਦ ਕਦੇ ਜੁਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਭੁੱਢਾ ਤਾਂ ਕਦ ਹੋਣਾ**

.....

ਘਰ ਵੀ ਸਾਂਭੇ

ਸਾਂਭੇ ਦਫਤਰ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ...⁽³⁾

ਆਚਾਰੀਆ ਚਾਣਕਯ ਨੇ ਔਰਤ ਦੀ ਸੂਝ-ਸਮਝ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਨ ਇਸਤਰੀ ਰਤਸਮਮ ਰਤਨਮ॥313॥

ਅਰਥਾਤ, ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੋਈ ਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਵੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਔਰਤ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮੁਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਮਰਦ ਦੀ ਹਰ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਜਨ ਮਾਹਿ ਨਿਰੰਜਨ ਰਹੀਏ' ਰਾਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਫੂਹ ਮੈਨੂੰ / ਕਿ ਜਿਸਮ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਆਪਾ

.....

ਸਮਾ ਜਾਵੇ ਜੋ

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲਈ...⁽⁴⁾

ਸਵੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹਰ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਅਵੱਗਿਆ' ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਜ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆ/ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥੀ ਸਿਆਸੀ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਸਦੀ ਹੈ। 'ਅਵੱਗਿਆ' ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ 'ਮਿਲਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਮਸਲਾ', 'ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਈ ਚੀਖ', 'ਨਜ਼ਮ ਉਦਾਸ' ਹੈ, ਵਰਗੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਨੇ ਵੇਰਵੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ-

ਮੈਂ

ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀ

ਲਿਜ਼ਲਿਜ਼ੀ ਚੀਖ਼ਰਾਂ।⁽⁵⁾

ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦਾ ਘਾਣ ਵੇਖੋ-

ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਨੌਕ 'ਤੇ ਟੰਗੀ

ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੇਬਸ ਦੇਹ।⁽⁶⁾

ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਕਟ ਕਰਕੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਹਿਰ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਂ ਤ ਨਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲਦੀ ਹੈ। 'ਕਰਫਿਊ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੇਖੋ-

ਬੱਚਾ ਦੁੱਧ ਮੰਗਦਾ ਹੈ

ਮਾਂ ਬੇਬੱਸ ਹੈ

ਬਾਪ ਬਾਹਰ ਝਾਕਦਾ ਹੈ

ਗੋਲੀ ਸੂਕਦੀ ਛਾਤੀ ਵੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।⁽⁷⁾

ਕਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਰਗਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੈ। ਸਵੀ ਕਾਮਨਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਮਤ ਅਨੰਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਿਰਾਟ ਟੈਕਸਟ ਹੈ। ਇਹ ਅਕੱਥ ਹੈ, ਅਕਹਿ ਹੈ,

ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਹ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਅਧੂਰੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚਾਹਤ ਹੈ। ਸਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਕਾਮੇਸ਼ਵਰੀ', 'ਆਸ਼ਰਮ', 'ਮਾਂ', 'ਦੇਹੀ ਨਾਦ' ਅਤੇ... ਤੇ ਮੈਂ ਆਇਆ ਬੱਸ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੰਡਿਤ ਆਤਮ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਡੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਅੱਧੇ-ਅੱਧੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਪੂਰਾ ਸਰੂਪ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਪਾਰਵਤੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਾਰੀਸ਼ੂਰ ਸਰੂਪ, ਇਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗੀਤਾਂ (ਸਾਹਿਤ) ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਈ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ-

ਰਾਂਝਾ-ਰਾਂਝਾ ਕਰਦੀ ਨੀ ਮੈਂ

ਆਪੇ ਰਾਂਝਾ ਹੋਈ।

ਮੈਂ ਤੋਂ ਤੁੰ ਤੋਂ ਤੁੰ ਤੋਂ ਮੈਂ ਦੇ ਸਫਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਮਿਲਾਪ ਹੈ, ਸਮਾਉਣ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਾਡਾ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਔਰਤ ਦੇ ਹ ਦੇ ਪੁਰਖ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ ਕਾਲਮ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਵੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਸੰਪੂਰਤਾ ਲਈ ਨਾਰੀ ਦੇ ਹ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਤਸਲੀਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖੋ-

? ਦੁੰਮਣ ਤੇਰਾ

.....

ਪੂਰਾ ਖਿੜਦਿਆਂ, ਫੁੱਲ ਬਣਦਿਆਂ।

ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਬੂਟੇ ਤੇ ਤਿਮਾਹੀ, ਡੋਡੀ, ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਫੁੱਲ, ਫਿਰ ਬੀਜ, ਫਿਰ ਬੀਜ ਤੋਂ ਫੁੱਲ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ।

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹਮੇ ਸ਼ਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ, ਜੋ ਇੱਕ ਨਾਰੀ ਹੈ, ਦਾ ਵਜੂਦ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਮੇ ਸ਼ਾ ਹੀ ਪਸਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਵੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਆਣਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਪੂਕਰਕੇ ਹੀ ਉੱਘੜਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਪਛਾਣ ਹੈ ਇਹ। ਪਾਣੀ ਵਰਗੀ ਤਰਲਤਾ ਹੈ ਮਾਂ ਦੀ ਅਸੀਮਤਾ। ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਰੁੱਖ ਤਕ, ਅਣਸਿੱਜੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਨਰਸ ਤਕ, ਮਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਮਾਂ-ਰੂਪ, ਮਾਂ ਅਕਸ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ-

ਕਵੀ ਮਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਰਨਾਂ, ਸੁਗੰਧੀ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮਾਂ/ਨਾਰੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ-

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦਾ ਨਾਰੀ ਸੰਸਾਰ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਮਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਵਜੂਦ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਉਸਦੀ ਮਮਤਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਵਜੂਦ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਹੀ ਨਾਰੀ (ਮਾਂ) ਤੋਂ ਹੈ। ਸਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ :

(1) ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ, ਕਵਿਤਾ ਕਨਫੈਰੰਸ, ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮਾਂ, ਪੰਨਾ 84. (2) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 16. (3) ਉਹੀ, ... ਤੇ ਮੈਂ ਆਇਆ ਬੱਸ, ਪੰਨਾ 127. (4) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 100. (5) ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ, ਅਵੱਗਿਆ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਨਾ 29. (6) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 23. (7) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 26.

ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ 'ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਮਛਲੀ ਦਾ' ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ

ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਦਹਾਕੇ ਜਿਥੇ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਧੰਤੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਦਹਾਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਬਾਵਸਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਕਿੱਚੋਤਾਣਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਕ ਫਾਨਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਅਸਤਿਤਵ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ।

ਹਰਦੇਵ ਕੁਮਾਰ ਬੰਗਾ

ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਮਛਲੀ ਦਾ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਟਕਰਾਉ, ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਅਧੀਨ ਹਥਲੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ। ਮਨ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਸਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰਾਂ - ਰੂਪ, ਸ਼ਿੰਦਰ ਅਤੇ ਧੰਤੀ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਅਗਰਭੂਮੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਿੰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੌਥੀ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਧੰਤੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਬਾਕੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਚਾਰਾਂ ਔਰਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀ ਮੁਖ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਸਦੀ ਨਾਇਕਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੂਪ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਪਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਪਲੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :

ਰੂਪ ਭਾਰਤੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚੋਂ ਆ ਕੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵਿਆਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚਲਾ ਤਣਾਉ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਜੀ ਰਹੇ ਪਤੀ ਨੇ ਬੀਵੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਪੱਖੋਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਸ਼ਿੰਦਰ (ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਨਣਦੋਈਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਸਨੂੰ ਰੂਪ ਦੀ

ਨਣਾਨ ਨੇ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ) ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਲਈ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ ਭਾਰਤੀ

ਸੰਸਕਾਰ ਉਸਨੂੰ ਠਾਰਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਉਸਨੂੰ ਸਾੜਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਕੁੜੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਫਸੀ 'ਸੰਸਕਾਰ' ਅਤੇ 'ਜਜ਼ਬਾਤ' ਵਿਚਲਾ ਤਣਾਉ ਭੋਗ ਰਹੀ ਹੈ।⁽¹⁾

ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਰੂਪ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿੰਦਰ, ਰੂਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਨਚਾਹਿਆ ਹਾਣ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦਾ ਡਰ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਿੰਦਰ ਵਲ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁਚਿੱਤੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਜਵਲ ਭਵਿੱਖ ਅਤੇ ਮਨਚਾਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਲਈ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਡਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਮਰਦ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਰਵੱਈਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਡਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੂਹ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਵਾਂਗਰ ਜਿਸਮ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਸੰਘਣਨ (ਫਰਾਇਡਲੈਂਡ-ਵਜਰਮ) ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਚਾਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਿੰਦਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਸਰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :

ਪਰ ਅੜੀਏ / ਸੋਚ ਮੇਰੀ ਦਿਆਂ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ / ਡਰ ਦੀ ਸਿਕਰੀ / ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਏ - ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਤਾਰੇ / ਨਾ ਨਿਕਲਣ ਟਟਹਿਣੇ ਕਿਧਰੇ / ਤੇ ਮੇਰੇ ਹੱਡੀ ਵਗਦੀ ਨਦੀ 'ਚ / ਚੀਖ ਇਕ ਹੋਰ / ਘੁਲ ਨਾ ਜਾਏ।⁽²⁾

ਜਦੋਂ ਸ਼ਿੰਦਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਇਹ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ

ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮਨਚਾਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਅ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਪਰੀਦੇਸ' ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਹੱਪਣ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨੇ ਸੁਪਨੇ ਲਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਬਤ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲਿਆ ਸੁਪਨਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਟੱਕਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਉਸਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਣਾਉ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਉਹ ਕਦੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਭਾਂਜਵਾਦੀ ਰੁਚੀ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਪ੍ਰਤਿਗਮਣ (ਵਕਪਗਕਤਤਜਰਅ) ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਭੱਜਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ:

ਸਰਾਪੇ ਚਾਨਣ ਤੋਂ ਸੀ ਚੰਗਾ

ਦੁਨੀਆ ਮੇਰੀ ਹਨੇਰੀ ਰਹਿੰਦੀ - ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ / ਨਾ ਮੇਰੀ ਧਰਤੀ/ਸੁੱਚਾ ਚਾਨਣ ਪੀਣ ਲਈ ਅੰਗੜਾਈ ਲੈਂਦੀ।⁽³⁾

ਇਸ ਭਾਂਜਵਾਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸੁਖਾਂਤਕ ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਖ ਵਿਪਰੀਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ। ਭਾਂਜਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਗਮਨ ਕਰਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਗਮਨ ਜਾਂ ਵਕਪਗਕਤਤਜਰਅ ਮਨ ਦੀ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੁਖੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਭੂਤ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਕਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਤਤਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੀਤਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਹਨ। ਰੂਪ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਦਮਿਤ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਚਾਹ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਪਰੀਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੇ ਸੁਖਾਲੇ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਕਾਸ਼ ! / ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ / ਮੁੜ ਕੰਜਕ ਬਣਾਏ - ਪੈਰ ਧੋ ਮੇ ਰੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਰੰਗਾਂ 'ਚ / ਮੁੜ ਕੰਜਕਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਬਿਠਾਏ।⁽⁴⁾

ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਗਮਨ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸੁਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜੀਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਉਸਦਾ ਬਚਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੂਪ ਵੀ ਇਹੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਕਿਸੇ ਅਸਾਧਾਰਨ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਪੂਰਬਲੇ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ ਵੱਲ ਅਚੇਤ ਹੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਕਦੇ ਉਸਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਚਿਰ-ਛੋੜੇ ਵਿਕਾਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਅਚੇਤ ਹੀ ਪਰਤ ਪੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਿਗਮਨ ਹੈ।⁽⁵⁾

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੂਪ ਵੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਭਾਂਜਵਾਦੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਤਿਗਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਉਹ ਆਤਮੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁ-ਆਕਰਮਣ ਵਰਗੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਉਜਵਲ ਭਵਿੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੰਡਿਤ ਕਰਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਆਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਰੰਗ

ਦੀ ਕਾਮ ਵਾਸਨਾ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਵੇਗਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸੁਪਨੇ ਟੁਟਦੇ ਹੋਏ ਤੱਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸੁ-ਆਕਰਮਣ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਆਤਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੀ ਹੈ। ਆਤਮੀਕਰਨ ਬਾਰੇ ਡਾ. ਨੇਕੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਆਰੋਪਣ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਅਤੇ ਆਤਮੀਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਵਸਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੋਗਾਤਮਕ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਤਮੀਕਰਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਸੋਂ ਮਾਯੂਸੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਤੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।⁽⁶⁾

ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :

ਹੁਣ ਤਾਂ ਦਿਲ ਚਾਹੁੰਦਾ / ਸਖਣੇ ਵਿਹੜੇ / ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਕਬਰ ਬਣਾਵਾਂ / ਤੇ ਰੂਪ ਚਪੀਤੀ / ਉਸ ਅੰਦਰ ਲੰਮੀ ਪੈ ਜਾਵਾਂ।⁽⁷⁾

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਪ ਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ ਹੋਏ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਰਨ ਅਤੇ ਸਿੰਦਰ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਨਸੀਹਤਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਅੰਤਰ-ਨਿਰੀਖਣ (ਅਵਗਰਤਬਕਫਵਜਰਅ) ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਤੇ ਕਾਬੂਤਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਇੱਛਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਨਿਰੀਖਣ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਧੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਵਿਅਕਤੀ ਛਕ, ਿਛਵਚਦਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ-ਦੋਸ਼ਾਂ ਉਪਰ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਾ ਅਤੇ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੂਪ ਵੀ ਹੁਣ ਤਕ ਜਾਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੀਵਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਜਾਂ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਸੁਰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ :

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੀ ਬਾਲੜੀ ਨੂੰ / ਤੁਹਾਡੇ ਮੇਲੇ 'ਚ ਘੁੰਮਦੇ / ਪੰਪੁੜਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਠਾ / ਪਰਚਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਬਹੁਤ ਕੀਤਾ / ਲੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮੇਲੇ ਦੇ / ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਜਿਆਂ ਪੀਪਨੀਆਂ ਨੂੰ / ਹੱਥਾਂ ਉਸ ਦਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਤਾ / ਪਰ ਉਹ ਬਾਲੜੀ / ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਮੇਲੇ ਨਾਲ / ਨਾ ਪਰਚਣ 'ਚ ਆਏ - ਨਾ ਰੂਪ ਹੋਏ / ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਮੋਢੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ / ਨਾ ਹੀ ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਡਾਉਣਾ / ਹੁਣ ਜੀਅ ਉਸ ਦਾ ਪਰਚਾਏ।⁽⁸⁾

ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀ ਮੁਖ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਰੂਪ, ਜੋ ਕਿ ਦੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਹੰਢਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਤਣਾਉ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨਚਾਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਲਈ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀ ਅਗਲੀ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਸ਼ਰਨ (ਰੂਪ ਦੀ ਸਹੇ ਲੀ) ਹੈ। ਉਹ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ, ਅਗਾਂਹਵਧੂਸੋਚ ਵਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਧੀਕੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਧੀਕੀ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਗੁਨਾਹ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਨ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਦੇਵਿੰਦਰ ਚੰਦਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ :

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਸ਼ਰਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਭਾਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਪੱਛਮੀ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਭਾਰਤੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪੱਛਮੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੂਝ ਉਸਨੂੰ ਬਰਬਾਦ

ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭਰਪੂਰਤਾ ਵਿਚ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।⁽⁹⁾

ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਿੰਦਰੀ ਜੀਉਣ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਪ ਦਾ ਪਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਪੱਛਮੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸ਼ਿੰਦਰੀ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹਨ, ਉਥੇ ਸ਼ਰਨ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਚੰਗੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸ਼ਿੰਦਰੀ ਜੀਅ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਹੀ ਮਾਇਨੇ ਸ਼ਰਨ ਕੋਲ ਹਨ। ਸ਼ਰਨ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਬਦਲਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤਾਂ ਜੋ ਕਾਰਗਰ ਨਾ ਹੋਣ ਛੱਡ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਅਪਣਾ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ਼ਰਨ, ਰੂਪ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਤਕ ਦਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਰੂਪ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਰਨ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :

ਅੰਬਰ ਉਡਣਾ ਉਸ ਪੱਛੀ ਕੀ / ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਸੁਖ ਜੋ ਨਿਤ ਚਾਹੇ - ਉਡਣ ਵਾਲਾ ਪੱਛੀ ਸਖੀਏ / ਖੈਰ ਨਾ ਪਿੰਜਰੇ ਦੀ ਮਨਾਵੇ - ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਖੰਭ ਫੈਲਾਏ / ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਅੰਗ ਨਿੱਤ ਖੁਆਏ। ⁽¹⁰⁾

ਰਹਿ ਜਾਏ ਜੇ ਸੁਪਨਾ ਅਧੂਰਾ / ਹਰਜ ਕੀ ਏਸ 'ਚ / ਅੰਬਰ ਨਵੀਂ ਉਡਾਰੀ ਲਾਉਣੀ / ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ।⁽¹¹⁾

ਸ਼ਰਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਿੰਦਰ ਚੰਦਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ :

ਸ਼ਰਨ ਦੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਣਾਉ ਤੋਂ ਤਣਾਉ-ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ।⁽¹²⁾

ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਧੰਤੀ (ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਦੀ ਸੱਸ) ਹੈ। ਧੰਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਪਲੀ-ਬੜੀ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਗਈ ਅਧਯਯ ਉਮਰ ਦੀ ਔਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਤਾਂ ਪਤੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਔਲਾਦ ਨੇ। ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ 'ਤੇ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸ ਲਈ ਘਟੀਆ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਧੰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਬੱਲੇ ਦੱਬਿਆ ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਧੰਤੀ ਸਥਾਨਾਤਰਨ ਜਾਂ ਵਿਸਥਾਪਨ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧੰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਜਵਾਈ ਉੱਪਰ ਝਾੜਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਨੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਲੈ ਆਂਦਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਮਰਦੇ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਧੰਤੀ ਆਖਦੀ ਹੈ :

ਹੈ ਹਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ! / ਤੁਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ / ਸਾਡਾ ਇਹ ਅਹਿਸਾਨ ਜਾਣਿਆ - ਭੁਖਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰਨ ਦਾ / ਇਹ ਫਲ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪਛਾਣਿਆ। ਸੁੱਕਿਆ ਵਿੱਡ ਹਰਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ / ਖਿੱਲੀ ਵੀ ਬਘਿਆੜੀ ਹੋਈ। ⁽¹³⁾

ਧੰਤੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਵਸਿਆ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਹ

ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਖਿੜ ਕੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਡਰਾਵੇ ਤੱਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਧੰਤੀ ਨੇ ਖੁਦ ਵੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਰਹੀ। ਰੂਪ ਧੰਤੀ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :

ਸਮਝ ਨਾ ਲੱਗੇ / ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਹੋਏ ਜਿਸ ਦਰਦ ਹੰਢਾਇਆ / ਕਿਉਂ ਬਣਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ / ਆਪਣੇ ਪੈਰੀ ਉਹ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੇ - ਤੜਫੀ ਹੋਏ ਜੋ / ਸੱਸ ਚੋਂ ਮਾਂ ਲੱਭਣ ਲਈ / ਉਹ ਕਿਉਂ ਸੱਸ ਬਣ ਬਣ ਦਿਖਲਾਏ।⁽¹⁴⁾

ਅਸਲ ਵਿਚ ਧੰਤੀ ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਜੋ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਚੁਪ ਰਹੀ। ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਦਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧੰਤੀ ਦੀ ਧੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਧੰਤੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ।

ਹਥਲੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਸ਼ਿੰਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਾਂ ਧੰਤੀ ਦੀ ਧੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬਾਕੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ, ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੀ ਇਸ ਪਾਤਰ ਨੇ ਔਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਪਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਲਈ ਘਰ ਵਸਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ।

ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਦਹਾਕੇ ਜਿਥੇ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਧੰਤੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਦਹਾਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਬਾਵਸਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿੱਚੋਤਾਣਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਦਰੀ ਜੀਣ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਕ ਛਾਣਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਅਸਤਿਤਵ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤਣਾਓ ਭੋਗਦੇ ਇਹ ਪਾਤਰ ਵਿਸ਼ਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਚਿਤਰਨ ਨੂੰ ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ :

- (1) ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਪੰਨਾ-41.
- (2) ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ, ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਮਛਲੀ ਦਾ, ਪੰਨਾ-19.
- (3) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-68.
- (4) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-76.
- (5) ਅਚੇਤਨ ਦੀ ਲੀਲਾ, ਪੰਨਾ-41.
- (6) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-40.
- (7) ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਮਛਲੀ ਦਾ, ਪੰਨਾ-69.
- (8) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-107.
- (9) ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਪੰਨਾ-41.
- (10) ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਮਛਲੀ ਦਾ, ਪੰਨਾ-15.
- (11) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-20.
- (12) ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਪੰਨਾ-42.
- (13) ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਮਛਲੀ ਦਾ, ਪੰਨਾ-99.
- (14) ਉਹੀ, ਪੰਨੇ-41-42.

